

XVIII VE XIX. YÜZYILLARDA OSMANLI ESNAFINDA ÜRETİM ANLAYIŞI VE ORGANİZASYONU

Yrd. Doç. Dr. Salih AYNURAL

20. yüzyılın başlarına kadar geniş toprakları olan, ancak bu geniş topraklara kıyasla çok az nüfusa sahip bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nda⁽¹⁾, nüfus yoğunluğunun az olması, sakıncalarla birlikte bazı avantajları da beraberinde getirmiş, özellikle iktisadî hayatın organizasyonunu kolaylaştırmıştır. Bu organizasyonda gerek esnaf teşekküllerinin kendilerinin belirledikleri nizamlar, gerekse devletin koyduğu kaideler, esnaf faaliyetlerinin temel yapısını oluşturmuş, aynı zamanda esnafın üretim anlayışını da etkilemiştir⁽²⁾.

Esnafın örgütlenme aşamasında kendi nizamlarını belirlemeleri ve bu nizamları kendilerini bağlayıcı şekilde resmi hale getirmeleri⁽³⁾, esnafla-devlet ilişkilerini oldukça kolaylaştırmıştır. Nitekim, esnaf arasında vukûbulan, üretim

(1) Özer Lütfi Parkan, Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520-30 yılları arasında) yapılan tahminlerin sonuçlarından hareketle Mısır, Irak ve Tuna ötesi bölgeler hariç, nüfusun 11.250.365 olduğunu tahmin etmiştir. "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi" Türkiyat Mecmuası, Sayı X, S. 1-31, 1994 senesi sayımlarında isme Osmanlı'nın nüfusu 27.208.683 olarak tahmin edilmiştir. (Kemal Karpat, Ottoman Population, 1820-1914, Wisconsin 1985, s. 155).

(2) Bu konularda geniş bilgi için bkz. Gabriel Paer, "The Administrative Economic and Social Functions Of Turkish Guilds", International Journal Of Middle East Studies, Cambridge University Yay., 1970, ss. 39-49

(3) Salih Aynural, "19. Yüzyıla Girenken İstanbul Esnafının Hiyerarşik Yapısı", Sosyal Siyaset Konferansları, İ. Ü. İktisat Fak. Yayını otuzyedinci-otuzsekizinci kitaplar, s. 127.

standartlarına uymama, narh fiyatlarının ihlâli gibi problemlerin öncelikle esnaf birlikleri arasında çözüme kavuşturulmaya çalışılması, şayet bunda muvaffak olunamazsa resmi mercilere başvurulması, esnaf-devlet işbirliğinin göstergesidir⁽⁴⁾.

Osmanlı esnafı nizamlarını belirlerken üreteceği malın standartlarını da tespit ederdi⁽⁵⁾. Tespit edilen bu standartlar daha sonra kadı siciline kaydedilerek, esnafın bundan sonra uymak mecburiyetinde olduğu standartlar haline geldi. Ancak gerek esnafın kendi nizamnamelerinde, gerekse iktisap kanunnamelerinde belirtilen standartlar asgari standartlardı. Şayet usta hünelerini ve maharetini göstererek bu standartları aşabiliyorsa, buna müdahale edilmez, hatta teşvik edilirdi⁽⁶⁾.

Sadece imalatta standart dizasyon söz konusu değildi. Aym zamanda esnafın kullanacağı alet ve edavatta da standartizasyon şartlarına uyma zorunluluğu vardı⁽⁷⁾. Yani her esnaf aynı şartlara sahipti. Farklı olan sadece kabiliyetleri, beceri ve maharetleriydi. Buradaki temel düşünce, esnaf arasında maddi açıdan meydana gelebilecek haksız rekabeti ortadan kaldırmaktı. Ancak, esnafın kullandığı alet ve edevâtın standart oluşu aynı zamanda kullanılacak hammaddelerin standart dizasyonu, her zaman tek tip üretim yapılması sonucunu doğurmuyordu. Nitekim İstanbul'un Galata semtindeki iplikçi esnafı ile İstanbul sur içindeki iplikçi esnafının farklı alet ve edevat kullanmaları⁽⁸⁾, ayrıca yeni üretim tekniği geliştiren esnafın kethuda, yiğitbaşı ve ustalarının doğrucu kadıya giderek bu üretim tekniğini kadı siciline kaydettirebilme imkânları⁽⁹⁾, Osmanlı esnafının statik üretim anlayışına sahip olmadığını göstermektedir.

(4) İstanbul Müflüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı Sicili, (İKS) no: 97 vr. 25 1219/1905; ayrıca esnaf-devlet ilişkileri konusunda daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", Ahilik ve Esnaf, İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği Yayınları: 1, İst. 1986, ss. 113-124.

(5) Çağatay, Uluçay, aynı eser, s. 64.

(6) Nitekim, XVII. yüzyılın sonunda Bolu'de helvanın kilosu 20 akçe iken, Çolak Salih'in imâl ettiği helvanın emsallerinden daha kaliteli olması nedeniyle 24 akçeden satılmasına müsaade edilmişti. (Halil Sahillioğlu, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar" Belgelerde Türk Tarihi s. 1, s. 271; ayrıca, Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi" Ahilik ve Esnaf, İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Demekleri Birliği Yayınları: 1, İst. 1986, s. 65.

(7) Ahmet Tabaloğlu, "Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik" Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, s. 59.

(8) "...İstanbul iplikçileri kadim üzere miyâne ve kerpeden ta'bir olunan alâfla büküp Galata iplikçileri hilâf-ı emr-i âlişanın ihdâs eyledikleri miyâne ve kerpeden alâtu men', ve ref olub kadim ül eyyamdan benü neveh ile ihmâl idegelmişler ise ol vech ile miyâne ve kerpedensiz imâl itmek iktizâ ittîğini.." (İKS, no: 76 vr. 7 1211/1797).

(9) İKS, no: 154, vr. 53.

Esnafın imâl edeceği mamüllerin asgari standartlarının belirlenmesi ve bu standartların öncelikle esnafın oto-kontrol sistemiyle korunması, esnafın kendi kendini kontrolünde etkisiz kaldığı durumlarda kadılık ve ihtisap müesseselerinin devreye girmesi, Osmanlı devletinde tüketicilerin ne denli korunduğunu bizlere göstermektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, günümüzde mevcut Türk Standartları Enstitüsü'nün dar kapsamlı fonksiyonları, Osmanlı'da geniş makyasta etkili bir şekilde kendini hissettirmiştir.

Esnaf sisteminin çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi içerisinde devam etmesi, sanatında usta olacak kişinin çıraklık ve kalfalık eğitiminden geçme zorunluluğu, herhangi bir esnaf birliğinin icra ettiği sanatı başka bir esnafın yapamaması, ister istemez esnaf örgütü içerisindeki kişileri sanatlarında ihtisaslaşmaya yöneltmiştir. Bu ihtisaslaşma çok küçük birimlere kadar inmiştir. Nitekim terlikçi ile ayakkabıcı, simitçi ile çörekçi esnafı ayrı ayrı esnaf birlikleri olarak kaul edilmiş ve bu esnafın birbirlerinin mamüllerini imâl etmelerine izin verilmemiştir⁽¹⁰⁾. Çünkü, Osmanlı esnafı üretim tekniğine ve ürettikleri mamüllere göre organize olmuşlar ve esnaf birliklerini oluşturmuşlardır. Ekmekçi, simitçi, börekçi ve kayıfçı vs. esnafın ayrı ayrı esnaf kabul edilmeleri ve birbirlerinin imâl ettikleri mamülleri imal edememeleri bu organizasyon gereğidir.

Osmanlı esnafında özellikle gıda maddeleri imâl eden ve satan esnaf haricinde genellikle esnaf birliklerinin sanatlarına göre bir arada bulunma zorunluluğu söz konusuydu⁽¹¹⁾. Ancak, kalabalık esnaf örgütlerinin birkaç yerde sanatlarını icra etmelerine müsaade edilmekle birlikte, ferdi olarak esnafın başka bir mahalde "icra-i san'at" etmesine imkan tanınmıyordu⁽¹²⁾. Esnafın toplu halde bir mahalde bulunmasının birçok avantajları vardı. Özellikle esnafın kendi kendini ve resmi görevlilerce kontrolünde ayrıca veri tahsilinde önemli ölçüde kolaylıklar sağlamıştır. Esnafın bu bağlamda oto-kontrolü, imal ettiği mamülün kalitesine itina ve dikkat etmek zorunluluğunu da getirmiştir. Ayrıca tüketicilerin alternatiflerinin çokluğu, piyasayı iyi bilmeleri, belirlenen narh fiyatından herhangi bir indirim yaparak talebi artıramayan esnafı mecburen kaliteyi yükselterek talebi azamiye çıkarmaya teşvik etmektedir.

(10) Salih Aynural, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İstanbul Değirmenci ve Fırıncı Esnafının Nizamları" Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı: 91, Aralık 1992, s. 119.

(11) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (20A), Cevdet-İktisat No: 1012 1209/1794; İKS, no: 65, vr. 55 1201/1786.

(12) Nitekim, Gümüşhane'den başka bir mahalde sırma ve kılbadan imâl hakkındaki memnu'iyete rağmen, hasköy'de dükkân açarak, sırma ve tel kılbadan imâl eden bir esnaf Samsun kalesine hapsedilmişti. 1904, Cevdet-İktisat no: 214 1218/1804).

Bu arada esnafın üretim anlayışının oluşumunda ve esnafın oto-kontrolünün sağlanmasında kefalet sisteminin önemli rolü olduğunu unutmamak gerekir. Osmanlı esnafı kefillik müessesine çok büyük ehemmiyet venniş, adeta bunu bir sistem haline getirmiştir. Bu sistemde, esnaf örgütü içerisinde her usta birbirine kefil olduğu gibi bütün ustalara da o esnaf birliğinin idari amirleri (şeyh, ahıba-ba, kethüda vs.) kefil olmaktadır⁽¹³⁾. Esnaf örgütü içerisinde herhangi bir ustanın nizamları ihlâl etmesi ve gerekli cezaî tatbikata uğramadan firar etmesi durumunda, kefillerin sorumlu olması⁽¹⁴⁾, kefalet sisteminin işlerliğini güçlendirmektedir. Ancak buna rağmen zaman zaman yapılan teftişlerde esnaf yanında kefilsiz çalışanlara da rastlanmaktadır⁽¹⁵⁾.

Osmanlı esnafı, (devletin ekonomik politikalarının sonucu) devlet-tüccar ve esnaf işbirliği sayesinde, hammadde açısından öncelikli alım hakkına sahipti. Özellikle hammadde üreten bölgelerde, o bölge esnafının hammadde ihtiyacı karşılanmadan hammaddenin başka bölgelere satılışı ve sevkine müsaade edilmiyordu⁽¹⁶⁾. Ancak üretim fazlası başka bölgelere gönderiliyordu. Üretim fazlasının gönderileceği öncelikli şehirlerin başında İstanbul geliyordu. Birçok bölge İstanbul'a hammadde sevk etmekle yükümlü kılınmıştı⁽¹⁷⁾.

Hammaddelerin esnaf birlikleri tarafından satın alınışı da belirli bir organizasyon dahilinde cereyan ediyordu. Hammadde alımını, esnaf birliklerinin idari amirleri ile ihtiyaç ustalarından oluşan satın alma komisyonu, hammaddenin satıldığı han veya iskeleye giderek ihtiyaçları kadar hammadde satın alarak gerçekleştiriyordu. Daha sonra satın alınan bu hammaddeler esnaf arasında kapasitelerine göre paylaştırılıyordu⁽¹⁸⁾.

(13) 119, no: 24 vr. 87 1139/1786, ayrıca bakınız. Ömer Demirel, II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri, Kültür Bakanlığı Yayını Ank. 1989, s. 72-73.

(14) "...Şifemizden birinin yedinde meşrûk veya kab eşya bulundukda kethudamız ma'rifetiyle kolluğa virilüb ağa kapusuna imsâl ve yedinde mesrûk mal bulunan kimesnenin şer'an iktizâ iden te'dibi icrâ ve firâr iden ise küfelâsı muâheze oluub..." (İKS, no: 97 vr. 70 1221/1807).

(15) Nitekim, Galata ve Kasımpaşa havalisinde yapılan teftişte 497 kişinin kefilsiz olarak çalıştıkları tespit edilmiş ve derhal bu kişiler memleketlerine geri gönderilmişti. (Esnaf Sayımı Defteri, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Yazınları, no: 8-10).

(16) 884, Cevdet-İktisat no: 158 1219/1804; Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Sabri Ülgener'e Armağan sayı 1, s. 125.

(17) Silistre Valisine hitaben sâdır olan bir hükümdede: "Tınova ve havalisinde kâin kazalarda i'mâl olunan sahtiyan ve meşin mahalle-i ahara fûruht olunmayub kendilerine kifâyetten ziyâde Dersaadet'e irsâl itirilmesi..." gerektiği bildiriliyor. (BOA, Cevdet-İktisat no: 704 1809/1794). Karaman Valisi ve Konya naibine yazılan başka bir hükümdede: İstanbul'da ayakkabı fiyatlarının arttığı, bu sebeple sahtiyanları başka bir yere gönderilmeden doğruca İstanbul'a gönderilmesi isteniyordu. (BAO, Cevdet-İktisat no: 1230/1798).

(18) "...Kadimden bem taşradan gelüb kalpakçı esnafına mahsus olan deriler kethudaları ve nizâm ustaları ma'rifetiyle esnafının hallerine göre tevzi' ve taksim olunmak kaide-i me'r'iyelerinden iken..." (İKS, no: 106 vr. 65 1228/1813).

Esnaf birliklerinin kullandıkları hammaddelerden arta kalan yan ürünlerini hangi esnaf teşekküllerine verecekleri ve bu hammaddenin alım tekelinin hangi esnaf örgütüne ait olacağı dahi organize edihmiş, esnaf birliklerinin nizamları haline gelmiştir. Nitekim kasap esnafının iç yağlarını mumcu esnafına, işkembe ve paçaları işkembeci esnafına vennek mecburiyetinde olması⁽¹⁹⁾ aynı şekilde debbağ esnafının işlenen derilerden arta kalan kılları muhtab esnafına verme zorunluluğu⁽²⁰⁾ bu nizamlar gereğidir.

Esnaf birlikleri arasındaki organizasyonun başka bir şekli de iş bölümüydü. Mesela, kumaş dokuyan esnaf, dokuduğu kumaşları boyacı esnafına boyatmak durumundaydı. Kumaşçı esnaf, "kumaşlarımı kendim boyarım" diyemezdi⁽²¹⁾. Bu şekilde esnaf birlikleri arasında iş bölümü zorunluluğu, (bu zorunluluk ihtisaslaşmadan kaynaklanmaktadır) yeni istihdam alanlarının açılmasını kolaylaştırmıştır.

Osmanlı esnafı satın aldığı hammaddeyi belirlenen asgari standartlar ölçüsünde mamül hale getiriyordu. Ancak imal edilecek mamülün standartlarını ve fiyatını tespit etmek için öncelikle o mamülün bir numunesi hazırlanıyordu. Bu numune, esnafın idari amirleri ve ihtiyar ustalarından birtakım kişilerin oluşturdukları bir heyet huzurunda imâl ediliyor⁽²²⁾ ve mamülün kalitesi ve fiyatı tespit ediliyordu⁽²³⁾. Tespit edilen imâlat maliyetinin üzerine, mamülün gerektirdiği sanatkârlığa ve emeğe göre kâr ilave edilerek mamülün fiyatı belirleniyordu. Fakat esnafın numuneye uygun üretimi sürdürbilmesi, imalat fiyatlarında meydana gelebilecek fiyat artışlarının mamülün narh fiyatına yansısıyla mümkündü. Aksi taktirde fiyat yansımalarında meydana gelen gecikmeler tabiatıyla mamülün kalitesini olumsuz yönde etkiliyordu.

Osmanlı esnaf sisteminde, dükkan sayısının-gediğinin belirli prensipler çerçevesinde tahdit edilmesi⁽²⁴⁾, hammaddelerin esnafın ihtiyacına göre dağılımı, Osmanlı esnafının ihtiyaca göre üretim anlayışını sergilemektedir.

(19) İKS, no: 65 vr. 90, 109; İKS, no: 97 vr. 14.

(20) Çağatay Uluçay, aynı eser, s. 77.

(21) İKS, no: 65 vr. 105 1207/1792.

(22) Ömer Lütfi Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar" Türk Tarih Vesikaları, cilt 1, sayı: 5, s. 2; Ahmet Tabakoğlu, a.g.m, s. 122.

(23) Nitekim kalpak fiyatları tespit edilirken kalpakçı esnafına alâ, evsat ve edna olmak üzere üç cins kalpak numune olarak hazırlanmıştır. (İKS, no: 76 vr. 43 1215/1801).

(24) Gedikler konusunda daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Kal'a, "Gediklerin Doğuşu ve Gedikli Esnaf" Türk Dünyası Aratırmaları Dergisi, sayı: 67 Ağustos 1992 ss. 181-87; Engin Deniz Akarlı, "The Uses Of Law Among Istanbul Artisans And Tradesmen: The Story Of Gedik As Implements, Mastenship, Shop Usufruct And Monopol, 1750-1850" International Symposium On Legalism And Political Legitimation In The Ottoman Empire And In The Early Turkish Republic Ca. 1500 to 1940 December 1-3 1988, Ruhr-Universität Bochum'da sunulan tebliğ.

Osmanlı esnafının ihtiyaca göre üretim yapması, üretilen malın kalite ve fiyat kontrolü, asgari standartlara uygun mamül imal eden ve tespit edilen narh fiyatından satış yapan esnafa, imal ettiği mamülün satış garantisini de beraberinde getirmiştir.

Esnafın ihtiyaca göre üretim anlayışının oluşumunda ahilik felsefesinin etkili olduğu, ancak bu düşüncenin devam ettirilmesinde devletin uyguladığı ekonomik politikalarının da büyük rol oynadığı söylenebilir. Nitekim bir belgede İstanbul'a gelen kahvelerden esnaflara günde 14 çuvaldan fazla verilmemesinin enuedilmesi⁽²⁵⁾, başka bir belgede kasapların "...beher yevm ibâdullaha lüzumundan ziyâde ağnam zebh itmeyüb hekese kifâyetinden ziyâde virmiyerek ağnâm-ı mütevârideyi telefden gereği gibi mücânebet..." etmeleri gerektiğinin bildirilmesi⁽²⁶⁾, bu anlayışın izlerini taşımaktadır.

Esnafın ihtiyaca göre üretim sistemi ve sistem gereği gerçekleşen organizasyon, beraberinde birtakım sakıncaları da getirmiştir. Bu sistemde, sermaye artışıyla arzı artırmak, derhal yeni işçiler istihdam etmek, aym zamanda ilave büyüme karşılık hammadde temin etmek çok uzun bir zaman gerektirmekteydi. Nitekim, yeni düzenlemeler neticesinde mevcut dokuma tezgahlarında ilave artışlar yapan bezzaz ve sandalcı esnafının bu ilave tezgahlar için işçi ve hammadde bulmakta zorlanmaları bu nedenlerden kaynaklanmaktadır⁽²⁷⁾.

Esnafın ihtiyaç duyduğu hammaddenin çeşitli bölgelerden temini ve bu usulün sürekli bir organizasyon haline gelmesinde devletin katkıları oldukça fazlaydı. Özellikle bu organizasyonun sürekliliğinin korunmasında (karaborsa olayları ve hammaddelerini başka bölgelere satılmaması hususunda) devletin kararlılığı ve müdahalesi yıllarca bu sistemin işlerliğini mümkün kılmıştır. Bu arada devletin sosyal hayata müdahalesi de esnafın üretimini yakından etkilemekteydi. Özellikle devletin giyim ve kuşamda bazı düzenlemelere girişmesi ve yasaklar getirmesinin sonuçları, ister istemez alakalı esnaf birliklerini men ettiği giyim

(25) İKS, no: 65 vr. 134 1208/1793.

(26) İKS, no: 97 vr. 69 1218/1803.

(27) "...müceddeden destgâh ihdâsına muhtaç olarak destgâh teksiri mucbe olup ve 1 yevm mevcut olan amele ve kalfalar ve taşralardan tevarüd iden ipek ve meşdud ile ancak mezkur ül nükdâr destgâhlar i'mâl ve idame oluna bilüb ziyâde destgâh ihdâsında cümlesinin idaresi mümkün olamayub her birimiz aharın amelesini ziyâde ücret vaadiyle itmâ' ve tarafına celbe ve bezirgândan ziyâde ipek ve meşdud iştirâsı için fiyât tezâyüd iderek amele ücretinin ve ipek meşdud fiyâtının terakkisine bâis olduğundan..." İKS, no: 97 vr. 41 1220/1805).

eşyalarının imal ve satışı da yasaklıydı⁽²⁸⁾. Bu nedenle zaman zaman yasaklara uymayan esnafla devlet karşı karşıya geliyordu. Aynı zamanda altın ve gümüş işlemeli emtiaların imalinde de zaman zaman devletin müdahalesi söz konusuydu. Özellikle para darlığı çekilen dönemlerde altın ve gümüşün bu tür işlemlerde kullanılmasına devlet müsaade etmiyor, geçici yasaklamalar getiriyordu⁽²⁹⁾. Hatta Şeyhülislamdan dahi fetva alınarak altın işlemeli eşyaların kullanımını haram olduğu duyuruluyordu⁽³⁰⁾. Ancak devlet, imalini ve satışı yasakladığı mallardan daha önce imal edilen ve esnaf elinde kalanların satışı için esnafa belirli bir süre tanıyordu⁽³¹⁾. Böylece esnafın büyük ölçüde zarara uğramaması temin edilmeye çalışılıyordu.

Bu üretim sistemi içerisinde ortaya çıkabilecek usülsüzlükler daha önce de belirttiğimiz gibi, devlet-esnaf işbirliği ile halledilmeye çalışılıyordu. Osmanlı esnaf idarecilerinin nizamlara uymayan esnafı cezalandırma yetkileri yoktu. Sadece nizamları ihlâl eden esnafı uyarmakla yükümlüydüler. Fakat esnaf idarecilerinin ikazlarına rağmen usülsüzlük yapmakta devam eden esnafın, idarecileri tarafından devletin resmi makamlarına şikâyet edilerek cezalandırılması mümkündü.

Devlet fiyat ve kalite konusunda hassas davranıyordu. Özellikle tespit edilen narhın üzerinde fiyat uygulayanlarla, standartların altında imalat yapanlara çok çeşitli cezalar tatbik ediliyordu. Verilen cezalar imal edilen malın cinsiyile de yakından ilişkiliydi. Özellikle zaruri gıda maddelerinin imali ve satışında yapılan usülsüzlüklere göz yumulmuyor, şiddetli cezalar veriliyordu. Nitekim İstanbul

(28) İstanbul kadısına hitaben sâdır olan bir fermanda: "... imdi evvel emirde kavukcuların kethuda ve yiğitbaşısını ve derzilerin kethuda ve yiğitbaşısını huzurunuzda ihzâr ile ba'd ezin tama'-ı tabiiyet eyliyerek misâl ve nisvân tâifesinin hevas talebleriyle mukaddem yedlerine virilen ölçüden kıssa kavuk dikmemelerini ve yeşil ve nefî çuka ve siyah ve nefî şâliden gayri rengde ve yanm endâzeden ziyâde yakalu ferace kat' ve dikmemelerini iz'aflarına tembih..." edildiği belirtiliyordu. (İKS, no: 65 vr. 69 1205/1791), başka bir fermanda ise, "...esnaf kethüdüdan ve yiğitbaşılanm çağırub bundan sonra her kim sivri burunlu mest ve papuç ve çizme ve çetik diküb fûruht ider ise görüldüğü mahalde ahr ü gırift ile kimden aldığı bade'-t-tahkik alan ve satan sâire ibret siyâset olunacaklarını ve tertib-i cezalannda hatır ve gönüle bakılmayacağını kendülerine tembih..." edilmesi istenmişti. (İKS, no: 97 vr. 96 1222/1807).

(29) İstanbul kadısına hitaben sâdır olan bir fermanda, imâmelere altın kakılması yasaklandığı bildiriliyor. (İKS, no: 65 vr. 1 1195/1781).

(30) İKS, no: 65 vr. 75 1204/1790.

(31) "... dikici esnâfi ve haffaflar dahi yirmi gün kadar mukaddem iştirâ idüb yedlerinde bulunan sivri burunlu mest ve papuç ve çizmelerin fûruhta mehl virülüb müddet-i mehiden sonra o makule mest ve papuç ve çizme alub satmaktan bigâyet mübaadet eylemelerini..." (İKS, no: 97 vr. 83 122/1807), Başka bir belgede "...haffaf tâifesi yedlerinde mevcut olan sırmalı terlik ve papuçları id-şerife kadar fûruht idüb id-i şerifden sonra işlenüb satılmaması..." isteniyor. (İKS, no: 65 vr. 72 1203/1789).

kadısına hitaben sadır olan bir fermanla, karaborsa fiyatdan satış yapan bakkal esnafından birisinin diğer esnafa ibret olması için dükkanı önüne asılması emredildiği⁽³²⁾. Aym şekilde sadrazamın bizzat "tebdil-i kıyafet" ile yaptığı teftiş esnasında bir firmacının ekmekleri iyice pişirmediğini tespit etmesi üzerine, firmacının kulağından dükkânı önüne çakılmasının emredilmesi bu cezaların şiddetini göstermektedir⁽³³⁾. Ancak böyle ağır cezalar genellikle birkaç kez ikaz edilen ve bu ikazlar ve uyanlara aldırmayan esnaf için tatbik ediliyordu.

Tatbik edilen cezalara dair belgelerde dikkat çeken hususlardan birisi, kale hapsi ve kürek cezasının sıkça uygulanmasıydı. Umumiyetle usülsüzlük yapan esnaftan müslüman olanlar "kal'a bend", gayri müslimler ise "küreğe vaz" oluyordu⁽³⁴⁾.

(32) "...bakkal tâfesi evvelâ dîn bâha ile alub ziyâdeye satmak için zahâir-i mezkureyi mahallinden istirâdan imtinâ ve aldıkları revgan ve sabunı dahi gizlüce ziyâde bâha dilediklerine bey' zammında dükkânlarında ihfâ eyledikleri haber alınmaktan nâşi işbu hareket-i gayr-i merziyeye resâret iden hafâ bakkaldan birisi dükkânı önüne salb olunub ba'd ezin dahi hilâf-ı rıza hareket idenler haklarında emr-i te'dibin icrâsında te'hîr olunmayacağı zâhir olmağla..." İKS, no: 97 vr. 45 1220/1805).

(33) BOA, Hatt-ı Hümayun, no: 647 1203/1789.

(34) BOA, Cevdet-İktisat no: 214 1219/1804.